

FALIMENTUL PROGRAMELOR POLITICE LIBERALE DUPĂ 23 AUGUST 1944

Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944 și instaurarea ulterioară, la 6 martie 1945, a primului guvern democratic din istoria țării au determinat răsturnări fundamentale în raportul forțelor politice și de clasă din România. Nu numai că a fost zdrobit fascismul — dușmanul de moarte al poporului român —, dar în țară s-a declanșat o puternică revoluție populară, în cursul căreia, ca principale forțe politice, se afirmă clasa muncitoare și aliații săi, sub conducerea P.C.R. Aceste forțe urmăreau democratizarea reală a țării, smulgerea întregii puteri politice din mâinile claselor exploatoare și ale partidelor lor și, în cele din urmă, canalizarea procesului revoluționar democratic în vederea trecerii la revoluția socialistă.

În calea acestui larg proces revoluționar — care cuprindea vaste sarcini politice, economice, sociale și cultural-ideologice — se ridicau însă cu îndârjire forțele unite ale reacțiunii, în frunte cu „partidele istorice” și monarhia, sprijinite din afară de către imperialismul străin, și care erau hotărâte să recurgă la toate mijloacele obstructioniste posibile în vederea blocării revoluției, a menținerii rînduielilor burgheze.

Referindu-se retrospectiv la această situație critică pentru soarta revoluției și a democrației, tovarășul Nicolae Ceaușescu — secretarul general al P.C.R. — arăta următoarele: „Munca constructivă amplă și grea s-a împletit cu lupta fermă împotriva forțelor reacționare și a partidelor lor politice care, contînd pe sprijinul cercurilor imperialiste din exterior, se opuneau cu înverșunare transformărilor sociale, democratizării țării, înfăptuirii măsurilor de redresare și dezvoltare economică”¹.

Arsenalul de luptă al reacțiunii împotriva forțelor democratice și a puterii populare instaurate se compunea atunci dintr-o gamă multiplă și variată de metode, mijloace și procedee tactice — începînd cu cele politice clasice și terminînd cu cele violente, de „mîna forte”. Ținînd seama de noul raport al forțelor politice dintre democrație și reacțiune, de faptul că clasele dominante pierdeau tot mai mult teren, P.N.Ț. (Maniu) și P.N.L. (Brătianu) îmbinau acum cu predilecție metoda demagogiei sociale, a promisiunilor, a programelor electorale bombastice și amăgitoare — folosite decenii de-a rîndul —, cu o serie de metode deschise, violente de luptă, în scopul derutării și abaterii maselor populare de pe drumul democrației și, în perspectivă, al socialismului. Din cadrul acestor metode de „mîna forte” la care a recurs sau avea în plan să recurgă reacțiunea unită — dacă ar fi existat condiții

¹ Nicolae Ceaușescu, *Semicentenarul glorios al Partidului Comunist Român. Expunere la adunarea solemnă din capitală, 7 mai 1971*, Editura Politică, București, 1971, p. 15—16.

interne și internaționale — putem aminti: greva generală; atacurile teroriste deschise împotriva forțelor democratice și a guvernului, organizate de „partidele istorice” cu ajutorul legionarilor și al elementelor fasciste pe care le-au adăpostit în rîndurile lor și le-au luat apărarea în procesele intentate de regimul democratic; crearea unor organizații paramilitare înarmate, ca „Cercul Profesional Militar”, „Bandele lui Maniu”, „Sumanele Negre” etc., în vederea luptei împotriva forțelor democratice și pentru dezlănțuirea unui război civil care să răstoarne cu forța guvernul Dr. P. Groza; organizarea unor acțiuni de sabotaj economic, de spionaj și de complot împotriva statului, cu ajutorul serviciilor ambasadelor americană și engleză din București și al unor transfugi care urmau să alcătuiască un guvern peste hotare; cererea expresă adresată puterilor imperialiste de a organiza o intervenție militară în România, similară celei din Grecia; cererea repetată, adresată O.N.U., de a interveni în treburile interne ale României pentru schimbarea guvernului democratic. În sfîrșit, mai trebuie menționat și faptul — straniu și plin de semnificație — că reacțiunea internă, în disperarea ei de a-și pierde și ultimele poziții, a mers atît de departe cu gîndul încît își punea speranțele în bomba atomică a imperialiștilor americani în vederea zădărnirii procesului revoluționar din țara noastră. Astfel, într-un manifest al P.N.Ț. de la începutul anului 1947 se scria textual — într-un limbaj ce amintea de cel legionar — următoarele: „Români, ca arme avem sufletele noastre și armele care încă le păstrăm și mai avem Bomba Atomică a prietenilor noștri care ne vor ajuta imediat”².

În articolul de față ne propunem să analizăm falimentul programelor politice ale P.N.L. (Brătianu) și P.N.L. (Tătărăscu) în confruntarea cu forțele democratice după Eliberarea țării de sub jugul fascist.

*

Doctrina și programul politic ale liberalismului românesc — care aproape o sută de ani au dominat viața politică a României — s-au văzut puse, imediat după 23 August 1944; într-o situație deosebit de critică, neputînd face față schimbărilor structurale desfășurate în țară sub impulsul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, organizată de P.C.R. Încă la sfîrșitul lunii august 1944, Dinu Brătianu făcea o declarație oficială în care preciza că: „Partidul național-liberal înțelege să rămînă credincios principiilor sale, ferind libertatea firească a drepturilor cetățenești (adică ale burgheziei — n.n.) de excesele ce ar putea să o compromită”³. Rezultă, deci, că partidul ce se considera de atîta timp „apărătorul libertății” era hotărît acum să se opună transformărilor democratice așteptate de mase. Dealtfel, și ulterior, conducerea oficială a P.N.L., în frunte cu Constantin I. C. (Dinu) Brătianu, îngrijorată de perspectivele răsturnării revoluționare ce se profilau în țară și căutînd să oscileze — pentru a cîștiga timp — între Platforma F.N.D. și programul P.N.Ț. (Maniu), a evitat imediat să-și expună poziția programatică în noile condiții.

În fața politicii anchilozate, obstrucționiste a lui Dinu Brătianu, Gheorghe Tătărăscu a încercat să ia poziție, elaborînd, la 19 decembrie 1944, un

² Mihai Fătu, *Sfîrșit fără glorie. Partidul Național Țărănesc (Maniu) și Partidul Național Liberal (Brătianu) în anii 1944—1947*, Editura Științifică, București, 1972, p. 386.

³ *Idem*, p. 136.

manifest-program care să țină seama de noile condiții istorice create. În el se arăta că P.N.L. trebuie să se pronunțe pentru participarea României alături de U.R.S.S. la războiul împotriva Germaniei naziste pînă la completa înfrîngere a acesteia; sancționarea criminalilor de război și a celor vinovați de instaurarea dictaturii din septembrie 1940; epurarea întregului aparat administrativ; desființarea și interzicerea pentru viitor — cu garanții constituționale — a oricăror legislații bazate pe discriminări rasiale; pregătirea — pe linia politicii externe — a unui tratat de asistență mutuală și prietenie permanentă cu Uniunea Sovietică. Desigur, în manifestul-program se menționa și necesitatea de a se crea „un climat de liniște, de ordine și disciplină națională” ce viza temperarea avîntului revoluționar al maselor, care și pentru fracțiunea liberală tătărăsciană — la fel ca pentru „partidele istorice” ale claselor exploatare — constituia o continuă amenințare în realizarea planurilor lor constante de conservare a regimului burghezo-moșieresc. Ca obiective ce urmau să asigure „reformarea liberală” a societății — și care trebuiau să dovedească faptul că misiunea istorică a liberalismului românesc nu încetase încă — figurau principiile sacre ale libertății, dreptății sociale și proprietății individuale — în scopul permanentizării și întăririi rolului conducător al burgheziei în stat. În problema agrară, Tătărăscu accepta în principiu exproprierea și diminuarea mării proprietăți funciare, ceea ce-l deosebea de aripa brătienistă. De asemenea, el preconiza mecanizarea agriculturii, obligativitatea fiecărui proprietar funciar de a-și cultiva singur pămîntul, interzicînd astfel arendașia. Aceste măsuri îl detașau programatic pe Gh. Tătărăscu atît de Brătieni, cît și de național-țărăniști, liderul liberal dovedind mai multă receptivitate față de transformările economico-sociale în materie agrară, deși era departe de programul forțelor democratice⁴.

Și în problemele muncitorești găsim în manifestul-program tătărăscian o seamă de măsuri realiste, ca: realizarea unor condiții optime de muncă pentru toți muncitorii, generalizarea regimului concediilor, asigurarea unui minim de salariu, uniformizarea salariilor muncitorilor din întreprinderile de stat cu cele din întreprinderile particulare etc. Urmău apoi o serie de măsuri care erau iluzorii pe terenul orînduirii burgheze, printre care „participarea muncitorilor la capitalul și la beneficiile întreprinderilor”. Spre deosebire de Maniu și Brătianu, Gh. Tătărăscu a dovedit luciditate și realism față de refacerea și modernizarea industriei naționale, promovînd idei de mare actualitate atunci, cum ar fi: stimularea producției, sporirea veniturilor pentru a „stăvili spiritul de acaparare” și a „împiedica supraîmbogățirea unora și proletarizarea altora”. Aceste măsuri, ca și cele care priveau cultura, școala, acordarea de drepturi politice pentru femei și tineret, rezolvarea problemelor invalizilor, văduvelor și orfanilor de război etc., permit aprecierea că, în limitele de clasă ale burgheziei și raportat la epoca istorică pe care o parcurgea țara — desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice —, acest program al disidenței liberale era compatibil în mare măsură cu aspirațiile unor largi cercuri ale opiniei publice românești de renaștere democratică a țării și că în multe privințe el se întîlnea cu programul P.C.R. care stătea la baza activității F.N.D.⁵.

⁴ *Idem*, p. 138—139.

⁵ *Idem*, p. 139—140.

Acest program — care în intenția lui Gh. Tătăreșcu ar fi urmat să schimbe conduita politică generală a P.N.L., să-l facă mai permeabil la înnoirile democratice cerute de împrejurările istorice noi — a fost însă respins de conducerea brătienistă a partidului, dovadă — cum bine aprecia Mihai Fătu într-o valoroasă monografie asupra partidelor istorice și intitulată semnificativ „Sfârșit fără glorie” — „a deplasării tot mai spre dreapta a bătrînelui partid liberal brătienist care, părăsind liberalismul burghez, susținut cu ardoare de gruparea Tătăreșcu, va pieri ca un partid conservator, incapabil să se adapteze unor vremuri noi chiar întru apărarea intereselor clasei pe care o reprezenta — burghezia”⁶.

Poziția programatică închistată a P.N.L. (Brătianu) se va traduce în practică printr-o politică obstrucționistă, ostilă, reacționară, la adresa guvernului democratic condus de dr. Petru Groza, pe care nu l-au recunoscut nici înainte și nici după instaurare, luptînd din răsputeri și conlucrînd cu P.N.Ț. (Maniu), monarhia, rămășițele mișcării legionaro-fasciste și alte forțe reacționare din țară și din străinătate pentru răsturnarea lui și instaurarea unui guvern „reprezentativ” care în accepția liberalilor trebuia să fie un guvern al claselor dominante.

Liberalismul românesc a primit o nouă lovitură cu ocazia *confruntării electorale din 1946*. Astfel, programele electorale întocmite separat de P.N.L. (Brătianu) și P.N.L. (Tătăreșcu) — Tătăreșcu și adepții săi fuseseră excluși din vechiul partid liberal după elaborarea manifestului-program — reflectau neputința unui curent politic cu cele mai vechi state de funcțiuni pe eșichierul vieții politice românești de a face față ofensivei forțelor democratice conduse de P.C.R. și grupate pe liste unice în alegeri în formația Blocului Partidelor Democratice.

Desigur, s-au făcut și acum — mai ales din partea P.N.L. (Tătăreșcu) — încercări vizibile de adaptare la nou, de reabilitare a liberalismului, dar în fapt nici unul și nici altul din cele două partide liberale n-a putut ieși din cadrul general al doctrinei și politicii liberale — apărînd de fapt clasa burgheză care nu înțelegea nici acum, cînd masele desfășurau tumultuos revoluția, să renunțe la putere.

Astfel, *programul P.N.L. (Brătianu)* — publicat în ziarul „Liberalul” din 26 februarie 1946 — emitea fără echivoc pretenția burgheziei liberale și a P.N.L. de a conduce mai departe țara în cadrul unui regim constituțional al cărui ctitor se considera. Partidul Național Liberal — arăta programul — se socotește „creator al Statului Român modern și ctitor al întregirii și este pentru sincera aplicare a regimului parlamentar constituțional prin respectarea tuturor puterilor constituționale”⁷.

În program sînt reeditate punctele revendicative întîlnite timp de aproape o sută de ani în programele electorale liberale, ca: individualismul, proprietatea, liberalismul, egalitatea, democrația, armonia socială etc., și care rămăseseră atîta vreme literă moartă, fraze fără acoperire reală pentru masele populare, bune doar de înșelat masele. Cu atît mai straniu sunau aceste sloganuri liberale acum, cînd poporul român aștepta fapte și nu simple pro-

⁶ *Idem*, p. 140.

⁷ Tudor Hârșu, *Programele partidelor politice din România*, Editura Clujeana, București, 1946, p. 1.

misiuni, aştepta schimbări de structură, şi nu de la liberali, ci de la forţele democratice conduse de P.C.R.

În stilul demagogic, bombastic caracteristic liberalilor dintotdeauna şi de pretutindeni, se arăta că: „Principiile de bază ale P.N.L. sînt individualismul şi liberalismul, cu retuşările necesare impuse de evoluţia istorică a ţării. Noi ne-am născut din lupta revoluţionară pentru drepturile şi libertăţile acestui popor. Ne-am născut din năzuinţele egalitare ale înaintaşilor noştri, din setea de libertate pentru toţi . . . Deci, conţinutul democratic al fiinţei doctrinei noastre este o realitate . . . Democraţi prin rostul venirii noastre în lume, sîntem liberali, căci libertatea este esenţa însăşi a democraţiei şi sîntem progresişti prin aceea că mergem în pas cu vremea . . .”⁸. Cît de mult mergea liberalismul în pas cu vremea, nu rezulta din acest program plin numai de vagi promisiuni care nu afectau cu nimic proprietatea burgheză şi moşierească. De pildă, se spunea: „Vrem o ţărănime deplin stăpîină pe ogorul pe care braţele ei vînjoase întorc brazda iar sudoarea frunţii o fecundează. Noi vrem ţărani liberi, pe pămîntul lor liber, ţărani care să poată vinde rodul trudei lor cum vor, cînd vor şi cui vor . . . Vrem pentru vrednica noastră muncitorime, care pune în mişcare valorile productive ale ţării, o viaţă potrivită cu marea ei misiune, o viaţă în care fiecare să poată ajunge stăpînul gospodăriei sale şi al libertăţii sale . . .”⁹.

Promisiunile şi binefacerile liberalismului şi democraţiei burgheze abundă în continuare — în mod abstract, fără nici o acoperire reală, fără nici o măsură efectivă — cu referire la toate clasele şi categoriile sociale: „Vrem deci ca omul — ţăran, muncitor, slujbaş, cărturar şi ostaş — să fie liber pe gîndurile lui, pe vorbele lui, pe fapta lui. Aceasta este adevărata democraţie pe care o vedem împlinită . . .”¹⁰.

Regăsim aici unul din viciile fundamentale ale liberalismului în general, despre care spunea cu mult adevăr P. P. Negulescu încă în 1926 următoarele: „Cît priveşte Partidul liberal, el rămăsese prins în mrejele formulei tradiţionale a liberalismului clasic. Acea formulă, precum se ştie, preocupîndu-se prea mult de libertate, se îngrijea prea puţin de egalitate. Acuzarea ce s-a adus partidelor liberale pretutindeni a fost că n-au luat măsuri ca să dea o temelie solidă libertăţilor pe care le hărăzeau individului, micşorînd inegalităţile economice care îi luau adesea putinţa de a se bucura efectiv de ele”¹¹.

Programul P.N.L. (Brătianu) pomenea acum, în 1946 — cînd masele făceau revoluţia în plină stradă şi în guvern —, doar platonice despre libertate, democraţie, egalitate, proprietate, armonie socială, respingînd clar ideea înfăptuirii lor practice prin lupta de clasă aşa cum doreau masele. În acest sens, programul dă un avertisment forţelor democratice, cînd afirmă că: „Partidul liberal nu poate admite confiscarea proprietăţii. Fiecare cetăţean trebuie să fie stăpîn pe produsul muncii lui şi pe proprietatea lui. Noi nu vrem luptă de clasă, ci armonizarea intereselor tuturor: proprietari şi muncitori”¹².

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Idem*, p. 1—2.

¹⁰ *Idem*, p. 2.

¹¹ P. P. Negulescu, *Partidele politice*, Cultura Naţională, Bucureşti, 1926, p. 244.

¹² Tudor Hârşu, *op. cit.*, p. 2—3.

Dealtfel, *teza armoniei sociale* — teză fundamentală în doctrina liberală — ocupa un loc central și în programul din 1946, vrînd prin aceasta să creeze noi iluzii, să abată din nou atenția poporului de la măsurile revoluționare care ar fi afectat desigur poziția de clasă a burgheziei. În acest scop se face din nou apel la demagogie, arătîndu-se că: „Partidul Liberal s-a străduit continuu să armonizeze interesele celor ce conduc întreprinderile cu interesele celor ce muncesc în aceste întreprinderi. El a creat legislația industrială și a dat muncitorilor puțința de a face să-și valorifice la maximum munca lor, nelăsîndu-i la discreția patronului. Din cooperarea muncii cu capitalul trebuie să rezulte o posibilitatea de trai mai bună pentru muncitor...”¹³. Este teza clasică — utopică și interesată — a liberalismului și a altor doctrine politice burgheze despre armonizarea intereselor celor două clase fundamentale în capitalism.

Programul apără ideea armoniei sociale și a democrației burgheze și atunci cînd cere organizarea de sindicate și cooperative muncitorești apolitice: „Trebuie — se scrie în program — să dăm lucrătorilor posibilitatea de a-și arăta liber părerea... Instituțiile create de Partidul nostru nu trebuie să fie instrumente politice... ci organe muncitorești care să conlucreze la progresul general al țării, prin obiectivitatea conducătorilor liber aleși. Și aici ca și în conlucrarea agricolă trebuie să fie o armonie între muncă și capital”¹⁴.

Pe planul *politicii externe*, P.N.L. (Brătianu) preconiza alianța și colaborarea cu statele din coaliția antifascistă — Statele Unite, Anglia și — silit de împrejurările istorice obiective — menționa și „Marea Rusie cu ale cărei armate glorioase, armata noastră a colaborat după 23 August 1944... Această politică pe care România a dovedit-o prin actul de la 23 August 1944 trebuie să fie și pe viitor lozinca politicii noastre externe”¹⁵.

Din cele arătate rezultă, în concluzie, că întregul program al vechilor liberali — în afara unor simple fraze de bune intenții — nu a reușit cît de cît să se adapteze noilor condiții istorice, să iasă din cadrele unui liberalism osificat, total anacronic și necorespunzător, nu numai pentru masele populare, dar și pentru unele pături burgheze și mic-burgheze care, nemulțumite, vor părăsi P.N.L. și se vor orienta masiv fie spre gruparea tătărăsciană, fie spre partidele și grupările democratice ce ofereau soluții mai realiste problemelor aflate atunci la ordinea zilei.

Programul P.N.L. (Tătărăscu) — enunțat la 1 iulie 1945 —, fără să depășească liberalismul, poziția unei părți a burgheziei liberale, oferea totuși un program mai realist, care se străduia să reflecte mai mult noile cerințe ale dezvoltării sociale și naționale ale țării, izvorîte din sarcinile etapei desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, ale luptei antif feudale, antiimperialiste și antifasciste. Acest fapt a și făcut posibilă, după cum se știe, conlucrarea forțelor democratice conduse de P.C.R. cu aripa liberală tătărăsciană pînă în noiembrie 1947.

Desigur că, în linii generale, punctele programatice ale P.N.L. (Tătărăscu) erau cele inspirate din doctrina liberalismului clasic — libertate, dreptate socială și proprietate individuală. Despre *libertate*, de pildă, programul

¹³ *Idem*, p. 3.

¹⁴ *Idem*, p. 3—4.

¹⁵ *Idem*, p. 5.

vorbește în termeni foarte elogioși și cu o aparentă dorință de a o generaliza la scara întregii societăți, de a îmbina interesele generale cu cele individuale: „Libertatea — arată programul — rămîne bunul cel mai prețios și scopul suprem de realizare a individului — condițiune esențială pentru dezvoltarea tuturor însușirilor sale. O acțiune hotărîtă, îmbrățișînd întreaga organizare a statului, va descătușa libertatea de orice arbitrar, permanentă rămîinînd grija pentru ca revendicările libertății să se poată concilia armonios cu interesele colectivității și pentru ca libertatea să nu degenereze în licență și autoritatea în tiranie“¹⁶. Avertismentul de mai sus împotriva „tiraniei“ privește, desigur, puterea muncitorească-țărănească, care prin politica sa putea periclita libertățile tradiționale ale clasei burgheze, socotite intangibile și acum, în noua perioadă istorică, cînd rolul acestei clase trebuia să înceteze. Programul nu înțelegea — și nu putea înțelege, fiind un program burghez — caracterul de clasă al libertății, faptul că nu se putea vorbi de o libertate în general, ruptă de baza economică respectivă.

Despre *dreptatea socială*, programul disidenței tătărăsciene vorbește în aceeași terminologie specific liberală, fără determinări de clasă, fără măsuri concrete care să ducă la realizarea ei în practică. În acest spirit se arată că, dreptatea socială rămîinînd scopul suprem de realizare a statului, comunitatea românească va asigura fiecăruia dintre membrii ei puțința de a beneficia de un minim de existență compatibilă cu demnitatea omenească: „Fiecare muncitor pe ogor, în uzină sau în birou are dreptul să se bucure de acest minim de demnă existență. Fiecare individ în suferință, în mizerie, are dreptul să ceară asistență colectivității, care este obligată să i-o acorde. Din aceste comandamente ale dreptății trebuie să se inspire reformele cu caracter social“¹⁷.

Proprietatea individuală (adică burgheză — n.n.) este apreciată în programul analizat drept corolarul libertății: „Idealul social de atins în România de mîine nu este suprimarea proprietății individuale, ci generalizarea ei. Suprimarea condițiunii proletariene, prin înlocuirea treptată a muncii salariate cu munca asociată și culminînd prin accesul la proprietatea individuală, trebuie să fie un țel permanent al acțiunii de stat. Statul va continua să garanteze libertatea individuală“¹⁸. Deși se străduiește să prezinte în termeni elevați proprietatea, arătînd că munca trebuie să fie izvorul proprietății, că toți muncitorii manuali și intelectuali trebuie să aibă acces la proprietate etc., programul face în fond elogiul proprietății burgheze, deoarece nu conține nimic concret referitor la redistribuirea proprietății existente inegal deținute în stat de atîta vreme, ci doar fraze utopice despre „generalizarea proprietății“.

Un capitol important al *programului economic*, intitulat *Echiparea industrială*, se ocupă de problemele dezvoltării industriei naționale, reflectînd orientarea mai realistă a grupării liberale tătărăsciene în această direcție. Bunoară, se apreciază că punerea în valoare a tuturor bogățiilor solului și subsolului nostru se va realiza pe baza unui program general de echipare industrială, avînd drept scop utilizarea și modernizarea industriilor noastre. Secătuirea treptată a zăcămintelor petrolifere, lipsa unor suprafețe de cultură, distrugerile grave în industria forestieră, avînd drept consecință reducerea cantităților de mărfuri destinate exportului nostru, produc mari greu-

¹⁶ *Idem*, p. 6.

¹⁷ *Idem*, p. 6—7.

¹⁸ *Idem*, p. 7.

țări comerțului exterior și balanței de plăți a țării. Ieșirea din această situație este văzută de Tătărescu printr-un șir de *măsuri* cum ar fi: încorporarea a cât mai multă muncă românească în produsele noastre de export; crearea de noi industrii bine echipate; încurajarea inițiativei private; un larg program de investiții; dispersarea industriilor pe teritoriul țării; dezvoltarea căilor de comunicație terestre, fluviale, maritime și aeriene; scoaterea comerțului de sub robia regimului politic; revizuirea tarifului vamal pentru a exclude de la beneficiul profesiei industriile parazitare; o nouă reglementare a legii funcționării societăților anonime cu scopul împiedicării trusturilor și cartelurilor ale căror practici sînt contrare jocului normal al legilor economice; stimularea producției și productivității muncii, controlul repartiției în vederea asigurării dreptății sociale și al unui minim de existență etc.¹⁹.

În general este vorba — după cîte se poate vedea — de un program industrial destul de realist și care ținea seama într-o oarecare măsură, de nevoile obiective ale refacerii economiei naționale distruse de război, de necesitatea orientării țării spre dezvoltarea industriei.

În multe privințe, acest program se întîlnea cu orientarea economică generală pe care o dădeau practic țării forțele democratice conduse de P.C.R. Un defect al programului tătărescian era însă acela că lega toată acțiunea de refacere și dezvoltare industrială a țării de ajutorul capitalului străin. Se știe însă că Conferința Națională a P.C.R. din 1945, respingînd această teză, punea la baza refacerii economice a țării efortul național propriu, ca o cheazășie a independenței României.

În *domeniul agrar*, liberalii tătărescieni erau pentru un program larg, care să îmbrățișeze toate problemele legate de cultura pămîntului, de punerea în valoare a pămîntului românesc. Se amintește că, în acest scop, agricultura trebuie industrializată, că instrumentele de realizare a acestui program vor fi, în fiecare sat: obștea liber consimțită și organizată pe baze cooperatiste; că pe lîngă fiecare școală va funcționa un „învățător agricol” care va fi în același timp conducătorul tehnic al cooperativei satești; că motocultura va primi o organizare a unui serviciu public; că aratul pămîntului în comun, precum și marile lucrări de conservare și ameliorare a solului vor constitui o funcție statală și se vor executa prin obștiile agricole locale, asociate; asigurările agricole vor fi extinse în mod obligatoriu, iar proprietarii vor fi obligați să-și cultive direct pămîntul,arendășia fiind interzisă²⁰.

Și în programul agrar întîlnim deci tendința vizibilă a tătărescienilor de a veni parcă în întîmpinarea programului forțelor democratice, de a merge pînă la un anumit punct în direcția lui — scontînd astfel păstrarea și întărirea influenței politice asupra unor mase țărănești.

Aceleași străduințe manifeste de captare a atenției maselor populare, de scoatere a lor de sub influența comuniștilor, se fac și în capitolul intitulat semnificativ în program *Reformele muncitorești*. Aici se arată că pentru satisfacerea revendicărilor muncitorilor industriali și comerciali se va întocmi o nouă lege a muncitorilor care va prevedea: un minim de salariu în toate tipurile de întreprinderi; participarea muncitorilor la capitalul și beneficiile întreprinderii; locuințe pentru muncitori; crearea condițiilor de muncă ome-

¹⁹ *Idem*, p. 11—12.

²⁰ *Idem*, p. 9.

nească pentru toate categoriile de muncitori; generalizarea regimului concediilor și asigurărilor sociale; crearea de cămine, cantine și așezăminte culturale pentru muncitori; obligativitatea contractelor de muncă; organizarea sindicatelor avînd ca bază libertatea muncitorilor etc.

O serie de măsuri speciale de ajutorare din partea statului privesc și *clasele de mijloc* din mediul urban și rural: dezvoltarea industriei mici și mijlocii, a comerțului, a profesiunilor etc., ținînd cont — după cum se specifică în program — că din aceste pături se recrutează burghezia mijlocie și mică a orașelor și satelor. De asemenea, programul cuprinde măsuri de asigurări sociale, sănătate și asistență publică pentru toate categoriile sociale și în toate mediile, dar cu deosebire în cel rural²¹.

Partea culturală a programului P.N.L. (Tătărașcu) se referă la școala și biserica națională. Printre măsurile preconizate pe *linie școlară* se prevăd: crearea obligatorie de școli pentru analfabeții vîrstnici, în scopul eliminării integrale a neștiinței de carte; organizarea de așa manieră a învățămîntului secundar tehnic, încît să oprească sporirea proletariatului intelectual, îndreptînd spre îndeletnicirile practice elementele dovedite inapte pentru munca intelectuală; dezvoltarea și întregirea învățămîntului tehnic și profesional prin transformarea în învățămînt profesional a întregului învățămînt complementar; orientarea învățămîntului superior spre adevărata sa menire: cercetare și creație științifică; dezvoltarea creației artistice; extinderea regimului de burse pe bază de concurs, în care singurele criterii de selecție a tinerilor întregii națiuni să fie munca și talentul²².

În legătură cu *Biserica* se prevede repunerea Bisericii naționale în rolul ei de „reazim al credinței neamului nostru și de izvor creator de înălțare sufletească și altruism“, de participantă la opera de asistență socială, de culturalizare a satelor și orașelor. Se prevede totodată că Statul va asigura libertatea cultelor și egalitatea în drepturi a tuturor *naționalităților conlocuitoare*²³.

Încercări de renovare a liberalismului se manifestă în program și atunci cînd prevede *emanciparea femeii*. În acest sens, se menționează textual că: „Se va acorda egalitatea completă de drepturi politice a femeii“²⁴.

O atenție deosebită se acordă — desigur, de pe pozițiile clasei burgheze și din motive preventive — *problemei tineretului*, indicînd că „statul va urmări paralel cu acțiunea culturală și opera de educare a tineretului pe plan moral și civic, luînd măsurile cuvenite, ca tineretul școlar să rămînă în afara frămîntărilor politice. Statul va promova prin toate mijloacele și în toate împrejurările munca, meritul și competența — ca temeiurile exclusive ale adevăratei selecțiuni“²⁵. Întîlnim deci și aici, ca dealtfel și în programele liberale mai vechi, tendința vădită a burgheziei de a scoate tineretul de sub influența politică a Partidului Comunist. Desigur, era un obiectiv greu, de fapt imposibil, de realizat, mai ales între anii 1944—1947, cînd tineretul în majoritatea lui era deja înrolat în revoluție alături de celelalte forțe democratice conduse de P.C.R.

²¹ *Idem*, p. 10.

²² *Idem*, p. 15.

²³ *Idem*, p. 16.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

Intențiile vădite de modernizare, de „aducere la zi“ a programului politic liberal tătărăscian se observă și în legătură cu capitoul: *Statul. Politica externă a României*. După ce, în conformitate cu doctrina liberală tradițională, se specifică ideea că România este un stat național, monarhic, constituțional, care are drept scop dezvoltarea națiunii române prin libertate, dreptate socială și proprietate individuală, asigurând astfel neamului nostru puntea de a-și aduce în toată plenitudinea contribuția geniului său la opera civilizatoare a omenirii — sînt înfățișate direcțiile noi ale politicii externe a țării. Astfel, se arată că: „Politica externă a statului român va fi o politică de pace și concordie internațională. Ea se va dezvolta în cadrul colaborării permanente în toate domeniile cu Uniunea Sovietelor, de care România este legată de atîtea interese comune și a prieteniei tradiționale cu toate democrațiile occidentale. Raporturi de prietenie vor fi întreținute și adîncite cu toate popoarele“²⁶. Este, cel puțin în teorie — și aceasta trebuie s-o recunoaștem —, o politică externă rezonabilă, corespunzătoare noilor linii de forță de plan internațional în perioada postbelică.

Analiza succintă a programelor politice ale celor două partide liberale, ca și a întregii lor conduite politice practice în viața țării după 23 August 1944 și pînă la disoluția lor în noiembrie 1947 îndreptățește cîteva scurte *concluzii generalizatoare*:

În primul rînd, vechiul partid liberal patronat de Brătieni s-a demascat în fața maselor de adepți ai liberalismului, ca și a întregii opinii publice, ca un promotor — alături de P.N.Ț. (Maniu) care dădea tonul — al obstrucționismului față de tot ceea ce era nou, progresist, în timp de gruparea tătărăsciană se situa pe o poziție mai elastică, constructivă, rațională, străduindu-se să găsească căile de salvare a burgheziei ca clasă, în noile condiții istorice. După cum aprecia în mod just Mihai Fătu, în lucrarea amintită mai sus: „Această conduită era singura posibilă pentru burghezia românească în condițiile revoluției burghezo-democratice“²⁷.

În al doilea rînd, în condițiile creșterii avîntului revoluționar de luptă al maselor populare conduse de P.C.R., al adeziunii aproape totale a societății românești la platformele comuniștilor, care au dus la instaurarea guvernului și apoi a parlamentului democratic, eforturile disperate ale liberalismului în general, și chiar ale disidenței tătărăsciene, de adaptare la nou, de renovare și salvare a doctrinei liberale, s-au dovedit pînă la urmă cu totul insuficiente față de cerințele maxime ale maselor populare, astfel că aceste eforturi s-au terminat în mod cu totul firesc, printr-un faliment politic inevitabil.

În al treilea rînd, acest faliment politic al liberalismului nu însemna numai dispariția unei simple doctrine — e adevărat, de cea mai mare longevitate politică în țara noastră —, ci anunța totodată epilogul carierei politice a întregii clase burgheze, sfîrșitul unei întregi epoci istorice și începutul uneia noi, în care istoria însăși chema ireversibil la putere clasa muncitoare și partidul comunist. După cum se arată în Programul P.C.R. adoptat la Congresul al XI-lea, „Odată cu înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii,

²⁶ *Idem*, p. 7.

²⁷ Mihai Fătu, *op. cit.*, p. 246.

la 30 decembrie 1947, România a intrat într-o etapă nouă a dezvoltării sale. Cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea și celelalte categorii de oameni ai muncii și instaurarea regimului de democrație populară marchează trecerea la împlinirea sarcinilor revoluției socialiste²⁸.

IOAN CHIȘU

DER BANKROTT DER LIBERALEN POLITISCHEN PROGRAMME NACH DEM 23. AUGUST 1944

(Zusammenfassung)

Vorliegende Arbeit beschreibt zusammenfassend den Bankrott der politischen Programme des rumänischen Liberalismus im Zeitraum nach Befreiung des Landes vom faschistischen Joch.

Es wird gezeigt, dass die alte liberale Partei — geführt von Dinu Brătianu — auch unter den neuen historischen Gegebenheiten nach dem 23. August ein von der traditionellen liberalen Doktrin beeinflusstes Programm aufstellte, ein Programm dazu bestimmt, das bürgerliche Regime, die vorherrschenden Positionen des Bürgertums zu verteidigen, ein Programm, das allen demokratischen Neuerungen zugunsten der Volksmassen und des Landes feindlich gegenüberstand.

Zur selben Zeit arbeitete die national-liberale Partei (Tătărăscu) ein elastischeres, einigen Anforderungen der neuen Geschichtsperiode empfänglicheres Programm aus, bemühte sich aber auch darin, letzten Endes das Bürgertum als Klasse, das kapitalistische Regime zu retten.

Die verzweifelten Bemühungen des Liberalismus im allgemeinen, sowie der Splitterpartei Tătărăscus im besonderen, den Liberalismus zu modernisieren und zu rehabilitieren, die Bürgerklasse zu retten, endeten aber mit einem unvermeidlichen Bankrott. Dies bedeutete nicht nur das Verschwinden einer politischen Doktrin von grösster Langlebigkeit in der politischen Geschichte des Landes, sondern kündete gleichzeitig den Epilog einer ganzen historischen Epoche und den Beginn einer neuen Zeit an, in welcher die Geschichte selbst die von der Kommunistischen Partei geführte Arbeiterklasse unwiderruflich an die Macht rief.

²⁸ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura Politică, București, 1975, p. 55.